

ГРЕБЕНЮК
Ірина Валеріївна,
наук. співроб. лабораторії науково-
методологічного забезпечення
та інтелектуальної власності
Інституту рослинництва
ім. В. Я. Юр'єва НААН
(м. Харків)

ФОРМУВАННЯ НАУКОВОГО СВІТОГЛЯДУ АКАДЕМІКА БОРИСА МИКОЛАЙОВИЧА РОЖЕСТВЕНСЬКОГО (1874-1943)

У статті проаналізовані основні етапи життя та науково-організаційної діяльності академіка Бориса Миколайовича Рожественського в Україні.

В статье проанализированы основные этапы жизни и научно-организационной деятельности академика Бориса Николаевича Рожественского в Украине.

The basic landmarks of life and scientific-organizational activity of academician Boris Rozhdestvensky in Ukraine are analyzed.

Борис Миколайович Рожественський відомий фахівцем сільського господарства не тільки як видатний вчений, а й як основоположник методу польового дослідження, корифей вітчизняної аграрної науки.

Народився Борис Миколайович 14 грудня 1874 року в місті Пермі, Росія. Середню освіту отримав у Віленській першій класичній гімназії (1885-1893 рр.).

В 1894 році вступив до Ново-Олександрійського інституту сільського господарства та лісівництва Міністерства Народної освіти (м. Новоолександрія, Люблінська губернія Царство Польське) на сільськогосподарське відділення (сьогодні Харківський національний аграрний університет ім. В. В. Докучаєва) [1]. У 1897 році молодому спеціалісту присвоюють звання агронома 1-го розряду (диплом за № 3830 від 15.08.1897 р.). Саме в ці роки життя у Бориса Миколайовича було закладено бажання удосконалювати свої знання і досвід в галузі організації сільськогосподарської дослідної справи.

Для проходження практики він був направлений до господарства Олексіївка Наталиного маєтку Харківської губернії. Після закінчення практики залишився працювати в господарстві спочатку помічником економа, а з 1899 року - помічником управляючого того ж маєтку [2].

Науковий шлях Борис Миколайович розпочав завідувачем дослідної ділянки в господарстві Олексіївка Наталиного маєтку Харківської губернії. Молодий вчений працював пліч о пліч з батьком дослідної справи, агрономом, фізіологом рослин Анастасієм Єгоровичем Зайкевичем.

В 1900 році Борис Миколайович отримав запрошення від відомого вченого того часу Соломона Львовича Франкфурта зайняти посаду роз'їзного агронома в створюваній мережі дослідних полів Всеросійського товариства цукрозаводчиків, де працював протягом 1901-1902 років разом з І. К. Походнею та І. І. Дамбергом. Вже тоді Борис Миколайович виявив талант вдумливого дослідника та організатора.

Протягом 1904-1907 років Борис Миколайович очолював Іванівську дослідну станцію. Під його керівництвом станція була заново організована як з боку програми досліджень, так і зовнішнього устрою. Нова програма Іванівської дослідної станції, складена Борисом Миколайовичем Рожественським, носила більш чіткий та систематичний характер. Останній розділ програми (методологічні питання сільськогосподарської дослідної справи) був дуже істотною частиною в програмі і роботах Іванівської дослідної станції і вперше обґрунтований Борисом Миколайовичем Рожественським [3].

Підсумком наукової діяльності Б. М. Рожественського на Іванівській дослідній станції стала публікація низки наукових праць як методичних рекомендацій для впровадження розробок станції в агропромислове виробництво. Борис Миколайович Рожественський, працюючи на станції,

зробив багато для стабілізації цукрової промисловості. Тому можна стверджувати, що цілий ряд питань, розроблених цим видатним ученим на високому методичному рівні в галузі землеробства, має велике значення для розвитку сільського господарства та його наукового забезпечення.

З весни 1908 року Борис Миколайович займається організацією роботи мережі колективних дослідів в селянських господарствах Катеринославської губернії (нині Дніпропетровська область). Наукова робота вченого на посаді керівника мережею розкрила Бориса Миколайовича як вченого, здатного методично розробляти програму проведення дослідів, грамотно підібрати науковий персонал та налагодити роботу наукової установи.

Восени 1909 року вчений переїжджає до м. Харкова за запрошенням Харківського земства для організації дослідної станції центрального району Харківської губернії. Протягом 1909-1912 років займався організацією дослідної станції, розробляв програму роботи станції та проводив підбір наукових працівників. Робота на посаді директора спочатку Харківської дослідної станції, а після реорганізації Харківської обласної сільськогосподарської дослідної станції (ХОСГДС) становить найбільший період в науковій діяльності вченого. Протягом двадцяти років Борис Миколайович проявив себе як організатор не тільки роботи своєї дослідної установи, а сільськогосподарської дослідної справи в цілому. Протягом цього періоду вчений приймає участь в багатьох нарадах з сільськогосподарської дослідної справи, організовує роботу ХОСГДС, розробляє методичні рекомендації щодо впровадження наукових розробок. Виходить ціла низка наукових праць. Серед них заслуговують на увагу перший випуск праць Харківської сільськогосподарської дослідної станції Харківського губерньського земства «Проект программы опытного поля Харьковской опытной станции», 1912 рік; «Описание полевых опытов районного опытного поля и вегетационных опытов», 1914 рік; «Главнейшие выводы полевых опытов 1913-1917 гг.», 1922 рік; «Главнейшие выводы полевых опытов 1913-1923 гг.» 1924 рік; «Краткий сводный отчет по полевым опытам за 1912-1925 гг.»

1926 рік. В різних наукових журналах вчений друкує свої статті, за різними напрямками: рільництво, землеробство, методологія, організація сільськогосподарської дослідної справи.

15 серпня 1921 року Борис Миколайович Рожественський очолює дослідну справу України як головуєчий Бюро всеукраїнських з'їздів з дослідної справи. Науково-організаційну роботу Всеукраїнське бюро з дослідної справи повинно було вести за наступними напрямками: загальне керівництво всією роботою Бюро та науковою діяльністю дослідних установ (голова Всеукраїнського Бюро – Рожественський Борис Миколайович); питання організації сільськогосподарської дослідної справи та наукових дослідів (Маньковський К. Г., Вольф М. М.); загальні питання, організація взаємодії з господарствами та населенням (Резников М. З.); організація виробничої діяльності дослідних установ (Юр'єв В. Я.); питання фінансування (Євтушенко М. В.); видавництво Всеукраїнського бюро (Заславський Е. Й.); загальні справи Всеукраїнського бюро (Домрачев Д. В.). З початку існування Всеукраїнського бюро з дослідної справи робота полягала в закріпленні адміністративного та господарського стану дослідних установ, а згодом регулювання і наукової діяльності.

Всеукраїнське Бюро з дослідної справи мало своє наукове видання «Сельскохозяйственное опытное дело» (1922-1927 рр.). 10 лютого 1923 року головним редактором якого назначено Бориса Миколайовича Рожественського. Основними напрямками цього видання було визначено звіти про наукові досягнення в галузі дослідної справи та об'єктивна оцінка досягнутих результатів.

В той же час Борис Миколайович, як голова Всеукраїнського бюро з дослідної справи, входить до складу комісії з економічного районування, яка була створена при Держплані України. Робота комісії полягала у розробці наукових засад нового адміністративно-територіального поділу в Україні.

З переводом СГНК України до м. Харкова Всеукраїнське Бюро з дослідної справи було ліквідовано, а в складі комітету засновано окрему секцію

дослідної сільськогосподарської справи. В ході реорганізації наукова робота з дослідної справи велась поволі і взагалі була проведена фактично ліквідованим Бюро з дослідної справи. Секція розпочала свою роботу з перегляду, за дорученням Комітету, загальних основ організації і наукової діяльності в сільськогосподарській дослідній справі в Україні, результатом якої була скликана Всеукраїнська нарада крайових уповноважених в дослідній справі, що відбулася 22-27 червня 1924 року.

На чолі секції стояло Бюро, до якого (персонально) увійшли майже всі члени комітету Всеукраїнського Бюро з дослідної справи. Головою обрано Бориса Миколайовича Рожественського, штатний персонал складався з 4 спеціалістів, та з 4 осіб технічного персоналу.

4 квітня 1928 року Бориса Миколайовича було обрано до президії науково-консультаційної ради [4]. Через деякий час колегією народного комісаріату земельних справ науково-консультаційній раді було доручено розробити питання про можливе протягом наступної п'ятирічки підвищення урожайності по Україні та про необхідні для того заходи. 21 квітня 1928 року науково-консультаційною радою було виділено для цієї роботи спеціальну комісію в складі членів Бюро науково-консультаційної ради Б. М. Рожественського та П. І. Попова і представника земплану народного комісаріату земельних справ С. М. Соловейчика.

Зазначимо, що в період роботи Бориса Миколайовича Рожественського в науково-консультаційній раді при народному комісаріаті земельних справ вчений брав активну участь в численних з'їздах, засіданнях, нарадах. Так, 26 травня 1928 року на засіданні Бюро НКради НКЗС УРСР щодо обговорення проектів положень Науково-дослідного інституту економіки та організації сільського господарства та Інституту ґрунтознавства і угноєнь Б. М. Рожественському спільно з професором Дмитром Кіндратовичем Педаєвим доручено було розглянути справу та подати свої пропозиції до Бюро як матеріал для відповіді на лист В. Чубаря про бажання організувати в Україні

дослідження з штучним утворенням опадів за методом Хейта (засоби, що викликають дощ) [5].

18 червня 1928 року на нараді при НКрадї НКЗС, присвяченїй проблемі підвищення врожайності, вчений виступив з доповіддю про проблеми підвищення урожайності по Харківському краю [6].

7 липня 1928 року на засіданні бюро НКради щодо роботи комісії з питань Дніпрельстану та комісії з вивчення проблем підвищення врожайності Борису Миколайовичу доручено розробити конкретний план та захід, за яким слід провести перевірку об'єднання та погодження матеріалів по врожайності, що одержано від дослідних станцій [7].

З 1 вересня по 15 вересня 1928 року обов'язки заступника голови науково-консультаційної ради виконував Борис Миколайович Рожественський [8].

30 жовтня 1929 року на засіданні бюро організаційного комітету всеукраїнського генетично-селекційного з'їзду з розгляду питання представницького складу з'їзду заступником керівника організаційно-методичної секції всесоюзного з'їзду від України рекомендували Б. М. Рожественського [9].

Вирішено в складі організаційно-методичної секції на з'їзді обрати - керівником С. І. Машуру, його заступниками Б. М. Рожественського, Н. А. Петренка, О. К. Лапіна [10].

13 квітня 1930 року на засіданні президії науково-консультаційної ради обрано Бориса Миколайовича в склад організаційного комітету Інституту ґрунтознавства [11].

В 1934 році Борис Миколайович Рожественський призначається професором Харківського сільськогосподарського інституту (нині Харківський національний аграрний університет ім. В. В. Докучаєва) та завідувачем кафедри загального землеробства. При кафедрі була заснована аспірантура. Борис Миколайович був членом вченої ради інституту та мав своїх аспірантів. Будучи професором і завідувачем кафедри загального землеробства Борис

Миколайович читав лекції із загального землеробства студентам і керував підготовкою аспірантів кафедри. Одночасно з викладацькою діяльністю він займався науково-дослідною роботою в галузі землеробства на посаді керівника відділу агротехніки Українського науково-дослідного інституту соціалістичного землеробства (м. Харків). Під його керівництвом розроблялись такі основні питання: вивчення комплексної дії агроприймів для отримання високих урожаїв сільськогосподарських культур; узагальнення досвіду передовиків рільництва; вивчення травопільної системи землеробства в умовах України; вивчення прийомів обробки чорноземних ґрунтів.

4 червня 1935 року Бориса Миколайовича обрано дійсним членом Всесоюзної академії сільськогосподарських наук імені В. І. Леніна (м. Москва).

В 1940 році через хворобу серця Борис Миколайович припинив читати лекції для студентів, але не припинив керівництво аспірантами. Так, протягом 1940-1941 років під його керівництвом виконувалась дисертаційна робота за темою «Агротехніка проса в передових колхозах Лесостепи України». Дана робота стала результатом узагальнення досвіду учасників Всесоюзної сільськогосподарської виставки 1939-1941 рр. Але, не дивлячись на такий стан здоров'я, Борис Миколайович зробив досить багато в цей час для дослідної справи. Його діяльність була відмічена рядом нагород, таких як медаль, яку Борис Миколайович отримав на Всесоюзній сільськогосподарській виставці та отриманий в 1941 році орден Червоного Прапора за заслуги в вихованні кадрів для сільського господарства.

Борис Миколайович підготував близько 140 дослідників-рільників, виховав декілька поколінь студентів в Харківському сільськогосподарському інституті.

В жовтні 1941 року Борис Миколайович разом зі своєю сім'єю евакуював до Тбілісі.

В грудні 1941 року його запросили консультантом на кафедру загального землеробства Грузинського сільськогосподарського інституту. З повним зав'язтням вчений взявся за роботу, за вивчення нових умов техніки

землеробства Грузії. Однією з останніх його робіт була стаття на зовсім нову для вченого тему – «К вопросу о глубине и способе основной обработки под чайные растения в Грузии».

11 січня 1943 року слабке серце Бориса Миколайовича на 69 році життя перестало битись. Захоронили вченого в республіці Грузія на кладовищі в м. Тбілісі.

Ознайомлення з життям і науково-організаційною діяльністю Б. М. Рожественського переконує нас у тому, що вчений мав виняткові організаційні здібності, організувавши роботу багатьох наукових установ в Україні. Борис Миколайович пройшов великий науковий шлях від роз'їзного агронома до голови Бюро всеукраїнських з'їздів з дослідної справи, члена президії Сільськогосподарського наукового комітету України. Вчений поєднував в собі організатора науки, який розробляв методологічні підходи в організації дослідної справи та всебічного дослідника, який є автором понад 100 наукових праць з питань рільництва, землеробства, рослинництва, методики сільськогосподарської дослідної справи, які мали досить вагоме значення для розвитку дослідної справи в Україні. Борис Миколайович залишив по собі науковий доробок, який має актуальність і нині.

Список використаної літератури

1. *Личное* дело Б. Н. Рожественского. – Научный архив Россельхозакадемии, ф. ВАСХНИЛ, оп. 1, д. 562, л. 1-2.
2. *Личное* дело Б. Н. Рожественского. – Государственный архив Российской Федерации (ГА РФ), ф. Р-4737, оп. 2, д. 1907, л. 2.
3. *Рожественский Б. Н.* Результаты полевых опытов за трехлетие 1904-1905–1906 г. / Б. Н. Рожественский. – Сумы, 1907. – С. 3-4. – (Труды Ивановской с.-х. опыт. ст. П. И. Харитоненка ; вып. 2).
4. *Протоколи* засідань Бюро НКР НКЗС. – Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (ЦДАВО), ф. 27, оп. 9, спр. 502, арк. 1-3.
5. *Протоколи* засідань Бюро НКР НКЗС УСРР. – Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (ЦДАВО), ф. 27, оп. 9, спр. 502, арк. 18-19.
6. *Поширене* засідання комісії в справі розроблення проблеми врожайності при НКР разом з членами Всеукр. ради по дослідній справі. -

Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (ЦДАВО), ф. 27, оп. 9, спр. 509, арк. 1-2.

7. *Протокол № 12* засідання Бюро НКР НКЗС УСРР. - Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (ЦДАВО), ф. 27, оп. 9, спр. 502, арк. 256.

8. *Протокол № 17* засідання бюро НКР НКЗС УСРР щодо вирішення питання розробки п'ятирічного перспективного плану про розгортання мережі науково-дослідних установ та створення с/г. академії. – Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (ЦДАВО), ф. 27, оп. 9, спр. 502, арк. 330-331.

9. *Протокол № 2* засідання Бюро оргкомітету в справі підготовки до скликання Всеукр. з'їзду по дослідній і науково-дослідній роботі в сільському господарстві. - Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (ЦДАВО), ф. 27, оп. 10, спр. 411, арк. 6-7.

10. *Протокол № 2* засідання бюро організаційного комітету всеукраїнського генетично-селекційного з'їзду з розгляду питання представницького складу з'їзду. – Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (ЦДАВО), ф. 27, оп. 10, спр. 78, арк. 223-225.

11. *Протокол № 1* засідання Президії НКР НКЗС. - Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (ЦДАВО), ф. 27, оп. 11, спр. 12, арк. 207.